

**“SARAXBOR” ASHULA YO‘LLARINING ILMIY ASOSLANISHI VA
O‘RGANILISH DARAJASI.**

Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrası 12-2 vokal 20 guruh
talabasi

Zulfiqorov Shahrom Alisherovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Saraxbor” ashula yo‘llarining ilmiy asoslanishi va o‘rganilish darajasi haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Saraxbori Buzruk, Saraxbori Rost, Saraxbori Navo, Saraxbori Dugoh, Saraxbori Segoh, Saraxbori Iroq, Miyonxat

«Saraxbor» (Sar - fors. toj. - bosh, axbor - ar. xabarlar, bosh mavzu) bosh xabarlar, bosh mavzu kabi ma’nolarda keladi. Zotan, har bir maqomning aytim yo‘li «Saraxbor» bilan boshlanadi va shu tariqa uning kuy-ohangi, tayanch pardalari, namud-avjlari, xullas, shaklu shamoyili qolgan ashula yo‘llari (qismlari) uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. «Saraxbor» qaysi maqomga mansub bo‘lsa, shu maqomning nomi bilan birga qo‘shilib, «Saraxbori Buzruk», «Saraxbori Rost», «Saraxbori Navo», «Saraxbori Dugoh», «Saraxbori Segoh», «Saraxbori Iroq» kabi

yuritiladi. «Saraxbor»lar (maqomlarning boshqa ashula yo‘llarida bo‘lgani kabi) yuksak ishq, falsafiy mushohada, pand-nasihat kabi mavzulardagi mumtoz she’riyat

(Rudakiy, Lutfiy, Sakkokiy, Navoiy, Munis she’rlari) namunalari asosida aytiladi. Ularning ichki shakl-tuzilishini quyidagicha tavsiflash mumkin:

a) dastlab kirish qismi bo‘lgan cholg‘u muqaddima kuyi yangraydi;
b) hofiz she’r asosida ashula ayta boshlagan vaqtdan e’tiboran **daromad** qismi boshlanadi. Odatda, daromad bir **xat**, ya’ni bir she’riy bayt (ikki misra), ba’zan esa ikki bayt (to‘rt misra) asosida «o‘qiladi». Shuningdek, unda unli harflar («o», «a») va undovli-undalma («yorey», «voyey», «jonimey» va h.k.) lar bilan aytiladigan ohanglar namoyon bo‘lishi mumkin;

v) **Miyonxat** - ashula kuyining o‘rta pardalarida (dastlabki tayanch pardadan kvarta ba’zan kvinta yuqorilab) davom ettirilishini, rivojlantirilishini anglatadi;

g) **Dunasr** - dastlabki daromad kuyini yuqori pardalarda (odatda, bir oktava yuqorilab) kuyilash (aytish)da davom etish;

d) **Avj** - maqom ashulasining eng yuqori pardalarda aytiladigan muhim cho‘qqi qismi. Bunda o‘zga kuy yoki ashula bo‘laklari qo‘llaniladi. Odatda, bunday «yangi»

kuy tuzilmalari maqom ashula yo‘llariga oid boshqa qismlardan olinib, ijro etilayotgan «Saraxbor» namunasining doyra usuliga muvofiqlash-tirilgan holda aytiladi. Bu hol maqomchilikda «**namud**» (fors. toj. so‘z - ko‘rinish, namoyon bo‘lish ma’nosida) deb yuritiladi. Maqomdon olim Is’hoq Rajabovning tadqiqotlardan ma’lum bo‘lishicha, Shashmaqom tizimida 8 ta asosiy namud va 2 ta namud vazifasini bajaruvchi avj (Turk avji va Zebo Pari avji) qo‘llaniladi. Bunda namud sifatida qo‘llangan kuy tuzilmasi o‘zining kelib chiqish manbasiga ko‘ra nom oladi. Masalan, «Segoh» maqomining kuy tuzilmasi qo‘llangan bo‘lsa, u «Segoh namudi» (yoki «Namudi Segoh»), «Navo» maqomining «Bayot» sho‘basidan kuy tuzilmasi qo‘llangan bo‘lsa - «Bayot namudi», «Buzruk» maqomining «Uzzol» kuyidan parcha bo‘lsa - «Uzzol namudi» kabi ataladi. Namudni qo‘llash uchun esa ijro etilayotgan sho‘baning dastlabki

kuy mavzui daromad-miyonxat-dunasrlar yetarli darajada rivoj topgan bo'lishi kerak. Ba'zan istisnolar ham uchraydi. Masalan, Saraxbori Navoning bosh mavzui muqaddima va daromadda bayon etilgach, miyonxat (II xat) mobaynida nafaqat o'rta pardalarda rivojlanadi, balki oktava yuqoriligidagi pardalarni ham "zabt" etadi (notalar ilovasidagi Saraxbori Navoga qarang). Shu boisdan mavzuni dunasrda rivojlantirishga ehtiyoj qolmaydi, hamda III xat o'rinda Oraz namudi kelib, u IV xatda Navo namudiga ulanib ketadi;

ye) *Tushirim* (yoki Furovard), ya'ni avjdan so'ng ashula kuyining dastlabki tayanch pardasiga qaytib, yakunlanish qismidir. «Saraxbor»lar, odatda, vazmin sur'atda, ulug'vorlik bilan ijro etiladi. Ularda ikki hissali o'lchovda bo'lgan oddiy doyra usuli qo'llaniladi.

Saraxborlarda ko'proq quyidagi aruz vaznlarida bitilgan g'azallar qo'llaniladi:

A) Muzorei musammani axrabi makfufi maqsur;

Mafuvlu – foilotu – mafoyilu – foilun

bunga misol quyidagi baytlarda namoyon bo'ladi:

SARAXBORI SEGOH

Bag'rimni tig'i hajar ila yuz pora qildilar,

To yor ko'yidin meni ovora qildilar.

(Navoiy)

B) Mujtasi musammani maxbuni maqtu'i musabbag';

Mafoilun – foilotun – mafoilun – falon

bunga misol quyidagi baytlarda namoyon bo'ladi:

SARAXBORI ROST

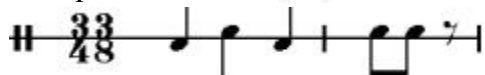
Ba noli bulbul agar bo minkati sirri yorist,

Ki mo du oshiqi zoremu, kori mo zorist

(Hofiz).

«Saraxbor»lar misolida ko'rib o'tilgan shakliy tuzilma («muqaddima», «daromad», «miyonxat», «dunasr», «avj», «tushirim») qolipi «Talqin» va «Nasr» nomli aytim yo'llari uchun ham asos etib olinadi. Ammo mazkur aytim yo'llari «Saraxbor»larga nisbatan doyra usullari jihatidan farq qiladi. Masalan, «Saraxbor»larda ikki hissali doyra usuli oddiy shaklga ega bo'lgani holda, «Talqin» nomli sho'balarda nisbatan murakkab tuzilmali zarb usuli qo'llaniladi.

«Talqin» usuli:

Talqinlarda asosan "Ramali musammani mahzuf" vazni ko'proq qo'llaniladi:

Bu quyidagicha, foilotun - foilotun - foilotun – foilun

Talqini Bayot

Otashin gul bargidin xil'atki, jononimdadur,

Xil'at ermas ul bir o'tdurkim, mening jonimdadur. (Navoiy)

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kholmuradovna R. U., Obidovna R. M. Social norms, sanctions and personality //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 21-2 (99). – С. 115-118.

2. Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.
3. Ramazonova U. X., Esanova M. J. An'anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o'rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501..
4. Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. file:///C:/Users/user/Downloads/Telegram Desktop/Бехруз Болтаев (2).rtf2. – №. 1. – С. 336-339
5. Рамазонова У. Х., Эсанова М. Ж. Подготовка молодых певцов к ансамблевому выступлению //Наука, техника и образование. – 2021. – №. 2-1 (77). – С. 88-91.
6. Kholmurodovna U. R. Formation of publicistic performing skills in singing. – 2021.
7. Ramazanova U. H., Muhamadova M. The spiritual impact of traditional sound exercises on the minds of students. – 2022.
8. Ramazanova O. K., Shukurov M. Historical development of status. – 2022.
9. [ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАУКЕ ОБ ОСНОВАХ ТЕХНИКИ ПЕНИЯ.](#) Угилой Холмуродовна Рамазанова, Мафтуна Бахадировна Давронова. 2023/12/15 International conference on multidisciplinary science Том1Номер 6 Страницы 94-96
10. [ВНЕДРЕНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОЗНАНИИ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.](#) Угилой Холмуродовна Рамазанова, Малика Курбановна Нематова 2023/12/15 International conference on multidisciplinary science Том 1 Номер 6 Страницы 97-99
11. Behruz Boltayev Hamidovich INTERPRETATION OF THE METHODS OF BUKHARA SHASHMAKOM AND THE FUNDAMENTALS OF MAKOM. *Academia Science Repository*, 4(04), 1063–1066. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/90>
12. Behruz Boltayev Hamidovich. (2023). AL-FARABI AND IBN SINA'S CLASSIFICATION OF THE FOUNDATIONS OF THE THEORY OF "IYKUT" METHODS IN ORIENTAL MUSIC EDUCATION. *Academia Science Repository*, 4(04), 102–104. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/414>
13. Boltayev B. H. The content and methodology of the process of establishing the voice of students in singing //МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 179-188.
14. Boltayev B. H. Buxoroshashmaqomidoyrausullari ijrolaritalqini //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 67-74.
15. Boltayev B. H. O 'ZBEK MILLIY QO 'SHIQCHILIGINING QADR TOPISH XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 12. – С. 312-318.
16. Samieva M. BUKHARA PERFORMANCE METHOD A FACTOR FOR DEVELOPING THE MORAL QUALITIES OF ADOLESCENT STUDENTS //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2022. – С. 191-194.
17. Samiyeva M. A., Ramazonov A. V. O 'ZBEK MUMTOZ MUSIQASI-O'QUVCHILAR QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH OMILI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 31-36.

18. Azimovna S. M. et al. THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS //Zeta Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1067-1071.

19. Мустафоев Б. И., Самиева М. А. БУХАРСКИЕ ДРЕВНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ ГРУППЫ-СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ //European Science. – 2021. – №. 2. – С. 26-28.

20. Ortiqov, E. . (2023). Musiqa Madaniyati Ta’limida Musiqiy Savodxonlik Faoliyatini Tutgan O’rni. *International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses*, 106–112. Retrieved from <https://conferenceseries.info/index.php/ICMRITA/article/view/835>

21. [Взгляды восточных мыслителей на узбекскую народную музыку](#). УХ Рамазонова - Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 2023

22. [O’ZBEK MUMTOZ MUSIQASIDA SHASHMAQOMNING O’RNI VA ANAMIYATI](#)

O Farangiz - TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY ..., 2022

23. [Важность использования инновационных технологий в науке об основах техники пения](#). Угиллой Холмуродовна Рамазанова, Мафтуна Бахадировна Давронова 2023/12/15 International conference on multidisciplinary science 1 694-96

24. [Внедрение и применение инновационных технологий в восприятии студентов в образовательном процессе](#). УХ Рамазанова, МК Нематова - International conference on multidisciplinary science, 2023

25. [Преподавание ответвлений шашмакома на уроках традиционного пения как педагогическая проблема](#). УХ Рамазанова, МД Эсанова - International conference on multidisciplinary science, 2023

26. Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v-obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklor-na-urokah-muzyki> (дата обращения: 26.10.2023).

27. Rajabov T. I., Ibodov O. R. O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 139-145.

28. Ortiqov O. R. MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR JARAYONIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI (OLIY TA'LIM MUSSASALARI MISOLIDA) //Экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – С. 1130-1135.

29. Ortiqov O. R. MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR JARAYONIDA MAFKURAVIY IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI (OLIY TA'LIM MUSSASALARI MISOLIDA) //Экономика и социум. – 2022. – №. 3-2 (94). – С. 1130-1135.

30. БОЛТАЕВ Б. Х. ПРОБЛЕМЫ НАУКИ //ПРОБЛЕМЫ НАУКИ Учредители: Олимп. – №. 4. – С. 98-100.

31. Hamitova S. B., Gulzira N. AN'ANAVIY XONANDALIKNI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 114-117.

32. Qo'chqorova U. D., Hamitova S. B. MAQOM SAN'ATINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI ORNI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 105-109.

33. Hamitova S. B. AN'ANAVIY XONANDALIK VA UNING RIVOJLANISH TARIXI //International conference on multidisciplinary science. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 110-113